

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 110. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-hcaeventyr06val-shoot-idm139779800917728.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Udskiftning af enkeltord

Mange steder i det foregående er ændringer klassificeret og karakteriseret, der beroede på et enkelt ords tilkomst, bortfald eller ændring. Udskiftninger kunne ofte ses i flugt med udskiftning af former af 111

samme ord og gled derfor ind i de ved ordklasse bestemte afsnit. I det følgende exemplificeres nogle typer af ordudskiftning, der uanset ordklasse synes at belyse et Andersensk stilelement og dets neddæmpning. Indbegrebet af materialet er en normaliserende og moderniserende tendens.

Fremmedord

Emnet kan gøres kort af ligesom hos Anker Jensen (allerførst i hans »Anden Række«) og Rubow (allersidst), der siger, at eventyrene, skønt mere eller mindre skrevet for børn, dog indeholder et ret anseligt forråd af fremmedord. Hverken Andersen eller hans hjælpere har taget anstød heraf, og i apparatet findes kun isolerede rettelser som I 45 *Visit*, II 116 *Couleur* og I 171, II 23, 44, 109, 176, IV 72 *Present(er)*, som i **D** bliver til *Besøg*, *Farver*, *Foræring (er)*; sidstnævnte ords tyske klang har altså ikke generet, og IV 189 og 192 er ændringen gennemført i mss. DO XVI 1264 viser, at begge ord har været gængse. Prægnant er rettelserne i 107 *Keiseren er i Garderoben* > *Klædeskabet*, hvor tydeliggørelse og bogstavrim opnås på een gang, her sikret som ægte af eventyrets øvrige ændringer.

Tendensen bort fra fremmedord er et led i den totale omarbejdelse af *Dødningen* og den mere overfladiske af *Lykkens Galosker*. Den ses også i de rent punktuelle ændringer i kapitlerne fra *En Digters Bazar* (III 13 ff); disse er trods genreskift og tyve års tidsafstand mindre bearbejdede end manganen en afskrift af et ganske nyt manuskript, hvad man kan se af udgavens øvrige dobbelttekster; og især i *Metalsvinet* retoucheres næsten kun fremmedord samt begreber fra en sensuel voxen kunstverden: *Lazaroner* > *fattige Folk*, udeladelse af bronnavnet *della Trinitá*, tilføjelse af *Floden* foran navnet *Arno*, *tog Notice af* > *brød sig om*, *effectfuldt* > ÷. *Venskabspagten* har *Gensdarmen* > *Soldater*, men *Gendarmen* > *Gensdarmen* IV 25, desuden bortfald af ordet *Musa*.

Det antityske

Andersens forhold til, hvad der var tysk, belastedes i årene efter 1848-50, så nødtigt han ville; og det kan kaldes karakteristisk, at germanismer netop forsvinder fra EHP 1/2-62/63 og ikke før. Men dels er det et åbent spørgsmål, om rettelserne er hans egne; dels gælder de kun få ord, og de havde været undsagt i visse kredse under en antitysk purisme, der kan påvises allerede hos Johs. Ewald i hans seneste år (se 112 DSH III 383 m. henv.). Rubow 238 påpeger en mulig germanisme som IV 145 *altid opad* (= højere og højere, sidestykker findes fx. II 231 *bøiede sig dybere og altid dybere*) og tilføjer: »Andersen var ellers mod Udryddelse af gode gamle Tyskheder i det danske Sprog, hvorom mere kan læses i *Nissen og Madamen*«; der sigtes til Madamens »*aldrig skal De høre mig sige »Kleiner« eller »Butterdeig«, jeg siger Fedtkager og Bladdeig*« (V 36, fra 1868). MO2 har *Bladdei* og nævner *Butterdei*, men foretrækker *Smørdei*, tysk *Butterteig* (og *Blätterteig*); hverken MO eller DO kender *Fedtkager*.

Geburtsdag er nok den mest iøjnefaldende germanisme. Den bukkede endeligt under for *Fødselsdag* i 1850'erne (MO ÷, DO VI 379 og 732, DSH III 88), således **D** I 90, 121, 173, II 179. AJ 161 citerer spøgende selvtættelser fra Oehlenschläger og fra Andersens *Han er ikke født* fra 1864; tilfældigt noteret er desuden ordenes personkarakteriserende brug i Ibsens Fruen fra Havet så sent som 1888. Prof. Anders Bjerrum har mundtligt foreslået den forklaring, at man fra 1839 havde en dansk opdraget konge. - Rigmor Stampe citerer i H. C. Andersen og hans nærmeste omgang, 1919, et brev fra Louise Drewsen f. Collin (1839-1920), heraf ses, at Collinernes sprogbevidsthed ikke forbød ord som *Geburtsdag*, *Fatter* og *Mutter*, og at det var de ældre børn i hendes generation, der »satte »Faer« og »Moer« igennem, trods megen vemodig Modstand fra

Forældrene, som egentlig fandt det ukærligt at forandre disse dyrebare Navne!« (s. 25); se nedenfor.

gesvindt er dog et langt hyppigere ord. I MO søges det forgæves mellem *Gestalt* og *Gevalt*, der begge i øvrigt kun figurerer med henvisning til andre ord; *Gelender*, der IV 20 ses erstattet med *Rækværk*, findes slet ikke. D erstatter gerne, *gesvindt* med *hurtigt* (I 32, II 47, 53, 95, 212, 247, men V 19 *gesvindtmOO2*, *hurtigtA*, *gesvindtB*, hvor **A** og **B** er så sene som 1868 og 1870). **D** varierer dog med held: I 49 *strax*, II 33 *i en Fart*, I 123 *saa gesvindt > rundt*, eller ordet glider ud: I 35, IV 72, III 145 (fra 1859) har ordet i en renskrift, men *hurtigt* i alle tryk.

Resten er egentlig småting: I 65 *ganske tør > allerede tør* er snarere en reel ændring end et forsøg på at undsige *ganske*; I 72 *Randsel > Vadsæk D*; II 129, 138, III 129 *saagar* (MO ÷) > *endog(saa) D*, jf. IV 33 *saagar O* > *maaskee endog* (AJ 200); II 193 *fort* (MO kun dagligtale, DSH III 240) > *videre D*; II 193 *Ansats* (MO ÷) > *Anlæg* (til at blive gal) **D**; III 91 *enge > snevre A2* og senere; III 176 (*Blomster*)*svibler* (MO +) > *-løg*.

113

Det barnligt sentimentale og expressive

Med føje indleder Anker Jensen sin bog med at omtale det stærkt brugte ord *deilig* og det i Andersens mund lidt svagere *nydelig*. Især det sidste ord ses rettet i udgaverne, fremfor alt I 53ff i *Tommelise*, »det mest ammestueagde Andersen har skrevet« (Rubow 204, jf. Brix og Jensen I 393). Det er dog først **D**, som øver den - autoriserede eller uautoriserede - velgerning at variere dette ord *til yndig, stadselig, deilig, velsignet*, superlativ *allerkjønneste*, aldmens 2 X *deiligste* bliver til *skinnende* og *pragtfulde*. Tilsvarende steder ses I 3925 (se app.), 3933, 7311 (*den deiligste Throne > en Fløiels Trone D*), 7719, 831 - derefter synes den værste misbrug overstået. Som nævnt s. 71 kan det ikke være et tilfælde, at ordene *stor* og *lille* udgør hovedparten af de adjektiver, der tabes i senere udgaver; det må have noget med den stedvis lovlig barnlige diktion at gøre; jf. s. 103.

Børns glæde ved lydmalende eller på anden måde iørefaldende ord er som bekendt imødekommet især i de tidlige eventyrs sprog. Dette præg ændres ikke af et par steders overgang til de i sammenhængen mere skriftsprogligt banale ord: I 181 *Bidronningen surrede > summede*, IV 89 *Solen ... gloende > glødende*, IV 143 *Omnibussen rumlede > rullede*.

Kammertonen

Skønt breve og dagbøger en sjælden gang kan røbe Andersens kendskab til ikke blot livets, men også sprogets mindre decente sider, er hans trykte skrifter og især hans eventyr præget af tidens decorum. Det skal her dels vises, dels postuleres, at en del rettelser i eventyrudgaverne skyldes hensyn til denne »victorianske« codex.

Dens stærkeste udslag kan ganske vist blive emne for hans spot. IV 231 har generalen i en alvorlig situation tid til at blive forfærdet over, at hans barn taler om at spytte: *Naar har du hørt Papa og Mama sige spyttede? Det har du nedefra!* (men hvilken eufemisme kunne barnet have brugt?). IV 110 svarer den portugisiske høne på spørgsmålet *Hvad har jeg gjort?: »Gjort! ... det Udtryk er ikke af den fineste Slags ...«*. Og når *Æ* karakteriseres som en upassende lyd, skyldes det den arme vokals ekrementale associationer (III 96, DO XXVII 1143). Fra det virkelige liv i den collinske kreds kan nævnes, at Louise, som skulle oplæse et Andersen-eventyr i skolen, havde svært ved at finde et uden noget som var gruelig flovt at sige; hun standsede ved *Nattergalen*, og selv der fandt hun et generende sted: »Men Mutter, skal jeg da sige at Hoffolkene skulde dunkes paa Maven, det er da altfor rædsomt!« 114 (BEG II 232 fra 1853). Edv. Collin skriver om *Ahasverus* BEG II 162, gør indvending mod det stygge ord *Sviren* og henviser til steder, han ikke kan læse for sin kone (pga. emner fra sexualitetens verden). Ganske svarende hertil skriver Andersen 19.4.68 (*Dagbøger* VIII 52), at han ville læse *Psychen* for skuespiller Fritz Hultmann, »men da hans Frue blev i Stuen var jeg geneert ved at læse den.« Og Topsøe-Jensen fremdrager i Nordlundes udgave af *lisjomfruen* 1974 s. 82 en manuskriptpassage om hunden, »der fyldte Stuen med Stank, men det forargede Ingen« -

hvilket forsvinder ved den videre bearbejdelse. Jf. at netop Louise Drewsen i sit før citerede brev til Rigmor Stampe s. 20 omtaler de to gamle hunde, familiens stille skræk, af hundefjenden Andersen kaldt Hyl og Stank: »men man tav, og blev det nødvendigt at aabne et Vindue, skete det uden at nogen fortrak en Mine.«

Man tør herefter formode, at fig. rettelser i **D** skyldes vidtdreven sproglig pænhed: II 23 *holde Fuglen frem for Folket* > *vise* (DO VIII 397); II 25 og 58 former afvb. *vande* > *vade* i høj stil (MO har ikke *vande* = urinere, og Levin siger, at det er ukendt i kbh.sk og fynsk, DO XXVI 396, men den dobbelte rettelse er dog påfaldende); II 129 *vant/vænnen fra* > *af med*, der fjerner associationen til diegivning; II 280 *gjort* > *skabt*, omend AJ 243 har exx. på *gøre* om kreativt virke; og måske endda II 25 *Keiserens svage Lemmer* > *Legeme*; IV 152 og 173 *snee bedækkede* > *sneedækkede* samt I 179, II 83, 92, 97, 207 *bare* > *blot/kun*, jf. app. til I 17916.

Udenfor denne åbenbart så prekære sfære kan det ikke forbavse, at *væk* og *i et Væk* elimineres II 113, 119, III 37, 122, thi ordet er til dato »et udpræget talesprogsord« og tidligere med »præg af plathed« (DO XXVII 706, MO ÷), skønt dog vist uden uheldige associationer. Ordet *jubilere* bruges flere gange, fx. lidt nedsættende men urettet III 49, men > *juble* II 228 (se DO IX 889). Og med rettelsen II 97 *ikke noget at være saa forfærdeligt af* > *-lig* > *stolt D* (desværre glemt i apparatet) er vi udenfor den uanstændige begrebssfære og inde i de - i vor forstand - uanstændige anslag mod Andersens ægte hørte replikker. Mere rimeligt er det, når D som før nævnt dæmper vurderende og sensuelle udtryk i *Metalsvinet's* kunstverden, IV 16.

Men hvem har foretaget de **D**-rettelser, hvorom nærv. stykke egentlig handler? Han *behøver* ikke at have været særlig bigot; i visse tilfælde har han måske blot villet sikre sig imod, at en seriøs, ja højstemt vending kunne virke distraherende i en læsers øren og således forfejle sin *kunstneriske* hensigt; »og det skal man ikke gjøre Nar af. - men det gjorde de«.

115

Andre eksempler

Udover de nævnte kategorier forefindes selvfølgelig en hel del udskiftninger af enkeltord, som det næppe er muligt eller lønsomt at kategorisere eller kommentere til bunds. Nogle kan meget vel vurderes stilistisk, andre er helt eller næsten uden påviselige plus- eller minusværdier; den der ønsker at bruge materialesamlingen, vil selv vide at danne sig sin mening.

Exx.: I 70 *skrækkeligt* > *forskrækkeligt B*; 79 *smaa sorte Nisser* > *smaa bitte Nisser D* (har red. kun kunnet forestille sig røde nisser?); 91 *røde Lyn* > *stærke Lyn D*, som nok ikke har villet have røde lyn og en blå lynstråle i kun to liniers afstand; 104 *kosteligt* > *kongeligt B2*; 106 *boblende* > *bølgende C*; 118 *lille* > *unge A2*; 124 *ligesom* > *som D*, vel pga. *lige* tæt ved; 134 *godvillig* > *villieløs D*, jf. DO VI 1205, hvorefter *godvillig* rummer mere selvbestemmelse end *frivillig* (og ihvertfald mere end *villieløs*); 138 *vilde Svaner* > *hvide Svaner C*; 154 *forskrækket for at* > *bange for at D*; 158 *nu bestemt* > *saaledes bestemt D*; 161 *syngende* > *sige A2*; 171 *hvor morsomt de selv havde det* > *fandt det A2*; 179 *sige* > *betroe* (sin sorg) **D**.

II 21 *spurgte* > *sagde A2*; 27 *Toppen svingede rundt* > *snurrede A3*; 72 *skrap* > *skarpt B*; 117 *fremmed Fugl* > *fornem Fugl B2*, kan være ægte; 118 *raabte* > *sagde D*, naturlig neddæmpning; 121 *Sidekamrene* > *Sideværelserne D*, rimeligt nok, da talen er om Thorvaldsens Museum, men kan skyldes hvemsomhelst; 145 *voxte* > *skød D*; 147 *flere Skuffer* > *store Skuffer B*, galt; 149 [graven] *veed jeg ikke* > *kjender D*, modernisering; 250 *Rønnebær* > *Rønnebærtræ B*, korrektion ligesom 265 *Hyldestræet og Piletræet* > *Hyldebusken og Piletræet D*; 279 *stumpede* > *stumpe* (om skaftløs kniv) **D**; 324 *Training* > *Trainering D*, se DO XXIV 888 og 906; 325 *Stykket ... blev godt givet A* > *spillet O*.

III 17 *Violer* > *Blomster A3* for variationens skyld; 29 *den* > *Sedlen A4* for at undgå flertydighed; 54 *blaae Blomst ved Vandet ... røde Klokkeblomst* > *røde ... blaae D*, åbenbart svarende bedre til red.s botaniske begreber; 60 *Ægteskabs* > *Ægtestands A4*; 64 *violbrune* > *violetbrune D*; 73 *faldt ... paa* > *fandt ... paa C*, modernisering; 81 *en haard Trægreen* > *stærk D*, som må have ment, at *haard* går på overfladen, *stærk* på brugbarheden; 91 *Storken* > *Storkefader D*; 145 *den* > *Odense D* trods et *Odense* lige forud, for at undgå *den* om byen; 165 *stod* > *sad D* svarer til det foregående; 198 *trukket* > *taget C*.

IV 113 *Lynglimt* > *Lysglimt C*; 124 *Høiryggen* > *Høideryggen A2*, sætterkorrektur; 139 *sagde* > *udtalte* (sin glæde) **A2**; 151 *det store Bord* > *det hele Bord C*; 129 *særligt* > *især C*; 162 *Tankeblink* > *Tankeblik C*, se app.; 174 *Tanker* > *Taler B*, se sammenhængen; 177 (*Sommeren gik, Efteraaret*) *gik* > *kom D (= k)*; 187

sagde > spurgte **D**; 187 nødig > nødvendig **D**.

116

V 25 Klokken > Kirke-Klokken; 52 Kobbeltrommer > Kjedeltrummer; 75 rører > bevæger; 87 Skribent > Referent (*Udstillings Correspondent r*), alle rettet i EHF.